De ODIS-databank als instrument voor lokaal historisch onderzoek

ODIS (www.odis.be) is in Vlaanderen de grootste historische databank op het internet. Ze bevat een schat aan unieke informatie over de geschiedenis van het middenveld. Dit betekent dat de focus ligt op de vele organisaties, instellingen en structuren die een bemiddelende rol spelen tussen individuen en overheid. Het gaat dan om politieke partijen, socioculturele verenigingen, jeugdbewegingen, werknemers- en werkgeversorganisaties, kerkelijke instellingen, vrije scholen, enzovoort. Maar ook de hierin actieve personen en families en de ermee verbonden gebouwen, gebeurtenissen, archieven en periodieke publicaties komen ruimschoots aan bod. In deze bijdrage laten we je van meer nabij kennismaken met ODIS en gaan we in op de mogelijkheden die de databank biedt als instrument voor lokaal historisch onderzoek.

Een breed partnerschap en een multifunctionele databank

ODIS (Onderzoekssteunpunt en Databank Intermediaire Structuren) kon in 2000-2003 worden gebouwd dankzij de steun van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO-Max Wildiersfonds). Voor de constructie ervan sloegen vier belangrijke Vlaamse private archief- en onderzoeksinstellingen de handen in elkaar: ADVN, Amsab-ISG, KADOC-KU Leuven en Liberaal Archief. Hun project kreeg de steun van wetenschappelijke promotoren uit vier Vlaamse universiteiten (KU Leuven, Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent en Vrije Universiteit Brussel). Die samenwerking werd in 2006 verankerd door de oprichting van de vzw ODIS. In 2009-2014 kon dankzij de steun van de Herculesstichting, het toenmalige Vlaamse agentschap voor de financiering van onderzoeksinfrastructuur, een nieuwe Oracle-databank ontwikkeld worden.

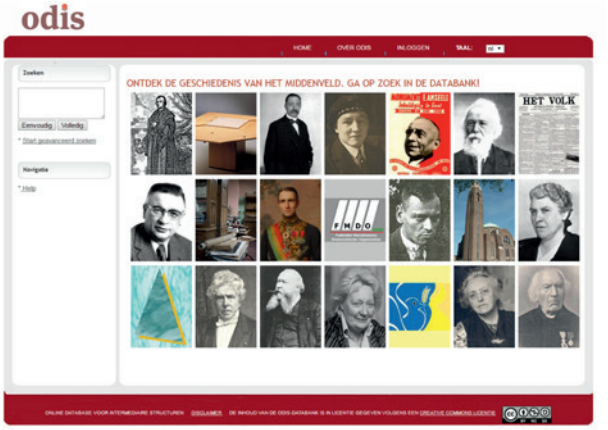

De ODIS-homepage.

Sinds het ontstaan van ODIS hebben tal van partners zich aangesloten bij het consortium: AMVB, CAG, CAVA, CRKC, CVAa, Evadoc, LIBIS en het Universiteitsarchief KU Leuven. Al die organisaties werken samen in één databank, maar kiezen hun eigen invalshoek en beheren specifieke dataseries. Dat brede partnerschap leidt tot interessante resultaten. Het zorgt er bijvoorbeeld voor dat de inhoud van de databank erg divers is. Je vindt er bijvoorbeeld informatie over het politieke leven, maatschappelijke organisaties, kunst en cultuur, kerk en religie, de Vlaamse beweging of het lokale middenveld.

ODIS heeft tijdens de voorbije vijftien jaar duidelijk aangetoond hoe een eigentijds en multifunctioneel online-instrument ondersteuning kan bieden aan uiteenlopende onderzoeks- en erfgoedinitiatieven. Door bruggen te bouwen, stelt de databank wetenschappers en erfgoedorganisaties in staat om samen te werken en expertise uit te wisselen. ODIS ondersteunt op die manier onderzoek naar de geschiedenis van het middenveld. De partners (die ook kunnen rekenen op heel wat gemotiveerde vrijwilligers!) gebruiken het apparaat om gegevensreeksen over de geschiedenis van het middenveld en het daarmee verbonden documentair erfgoed (1) te centraliseren en veilig op te slaan, (2) te valideren en te publiceren in de ODIS-publiekscatalogus en (3) te analyseren.

ODIS biedt hun zo de mogelijkheid om heel uiteenlopende, soms ietwat 'vergeten' en nauwelijks toegankelijke datareeksen en repertoria samen te brengen, te vervlechten en publieksgericht te ontsluiten.

De ODIS-publiekscatalogus werd in 2016 bijna 49.000 keer bezocht door zo'n 26.000 unieke bezoekers. Zij raadpleegden meer dan 420.000 steekkaarten. De onderzoekers en erfgoedgeïnteresseerden die ODIS consulteren, doen dat op verschillende manieren. Zo kan de databank benaderd worden als een encyclopedie, waarin men (rechtstreeks of via een doorverwijzing in bijvoorbeeld een van de catalogi van de partners) op zoek gaat naar duidelijke en betrouwbare basis- en/of achtergrondinformatie over bijvoorbeeld organisaties, personen of gebouwen. Maar men kan ODIS ook gebruiken als een heuristisch instrument om bronnenmateriaal – op de eerste plaats archieven en periodieke publicaties – over de geschiedenis van het middenveld op te sporen. Het gaat daarbij niet enkel om door de partners bewaard erfgoed, maar ook om 'in situ' bewaarde archieven die in ODIS geregistreerd werden, zoals lokale verenigingsarchieven, parochiearchieven en bisschoppelijke archieven. En ten slotte biedt ODIS de mogelijkheid om de beschikbare datareeksen grondig te analyseren via de geavanceerde zoekfuncties, waarop we later terugkomen.

De opbouw en inhoud van de databank

Het aantal steekkaarten in ODIS neemt voortdurend toe. Begin 2017 bevatte de databank 214.220 records. Die zijn verdeeld over de zeven onderling verbonden hoofdmodules die het ODIS-datamodel omvat: organisaties (38.412 steekkaarten), personen (121.552), families (104), gebeurtenissen (942), gebouwen (2.895), archieven (9.751) en publicaties (40.564; de focus ligt hier op periodieken). Steekkaarten die voldoende afgewerkt zijn en geen privacygevoelige informatie bevatten, worden online gepubliceerd in de ODIS-publiekscatalogus. Begin 2017 konden 91.946 fiches, dat is bijna 43 procent van de ODIS-inhoud, vrij geraadpleegd worden op www.odis.be.

Naast de zeven hoofdmodules bevat ODIS een ondersteunende module voor de registratie van erfgoedbewaarplaatsen. De informatie over bewaarplaatsen in Vlaanderen en Brussel wordt daarbij overgenomen uit Archiefbank Vlaanderen, het door de Vlaamse overheid erkend centraal informatiepunt over private archieven. Je vindt in ODIS de geactualiseerde archievenoverzichten van de partners-bewaarinstellingen, met links naar hun catalogi. De basisgegevens over die archiefbestanden en collecties worden vanuit ODIS ook aangeboden in Archiefbank.

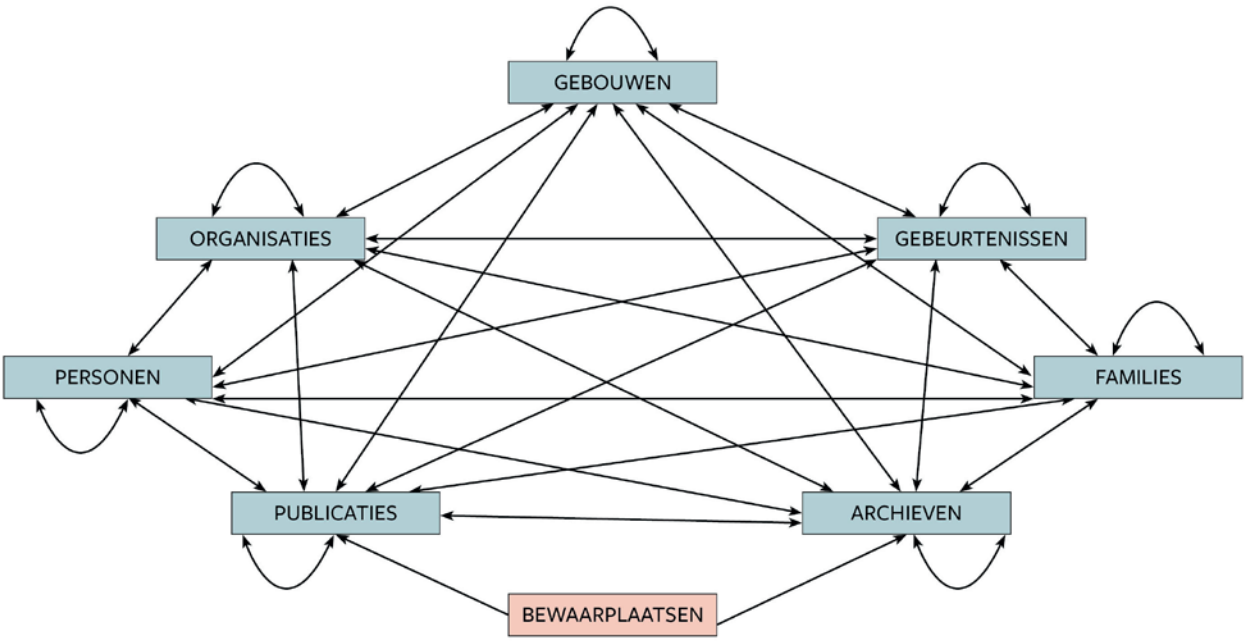

Schematische voorstelling van het ODIS-datamodel.

De opbouw van de ODIS-modules is zoveel mogelijk gebaseerd op internationale standaarden: ISAAR(CPF) voor organisaties, personen en families, de richtlijnen van Docomomo voor gebouwen, ISAD(G) voor archieven, ISBD voor publicaties en ISDIAH voor bewaarplaatsen. De verschillende entiteiten hebben een parallelle opbouw, zowel aan de invoer- als aan de uitvoerzijde.[1]

Voor iedere steekkaart zijn er op de eerste plaats een aantal velden waarin identificatiegegevens genoteerd worden, zoals de naam van een organisatie, de geboortedatum van een persoon of de titel van een publicatie. Verder bevat ODIS tal van grote tekstvelden. Ze laten bijvoorbeeld toe om de geschiedenis van een organisatie, de biografie van een persoon of de inhoud van een archief meer in detail te beschrijven. Diverse 'herhaalbare veldgroepen' maken het mogelijk om gegevens op systematische wijze in te voeren, gebruikmakend van de diverse gevalideerde keuzelijsten/thesauri die in ODIS ter beschikking staan. Op die manier worden bijvoorbeeld alle juridische vormen die een organisatie in de loop der tijd had, de politieke mandaten van een persoon of de in een publicatie gebruikte talen geregistreerd. Een bijzondere categorie herhaalbare veldgroepen zijn de relationele veldgroepen: zij laten toe om een ODIS-steekkaart duurzaam te verbinden met andere steekkaarten in de databank. Zo kunnen krachtige informatieclusters uitgebouwd worden en worden netwerken in kaart gebracht.

Slechts een beperkt aantal velden moet verplicht worden ingevuld. Invoerders kunnen zelf bepalen hoe gedetailleerd en systematisch ze een steekkaart uitwerken. Bij het raadplegen van fiches in de publiekscatalogus kan je dus zowel steekkaarten tegenkomen die enkel basisinformatie bevatten als records met uitvoerige gegevens over het onderwerp in kwestie.

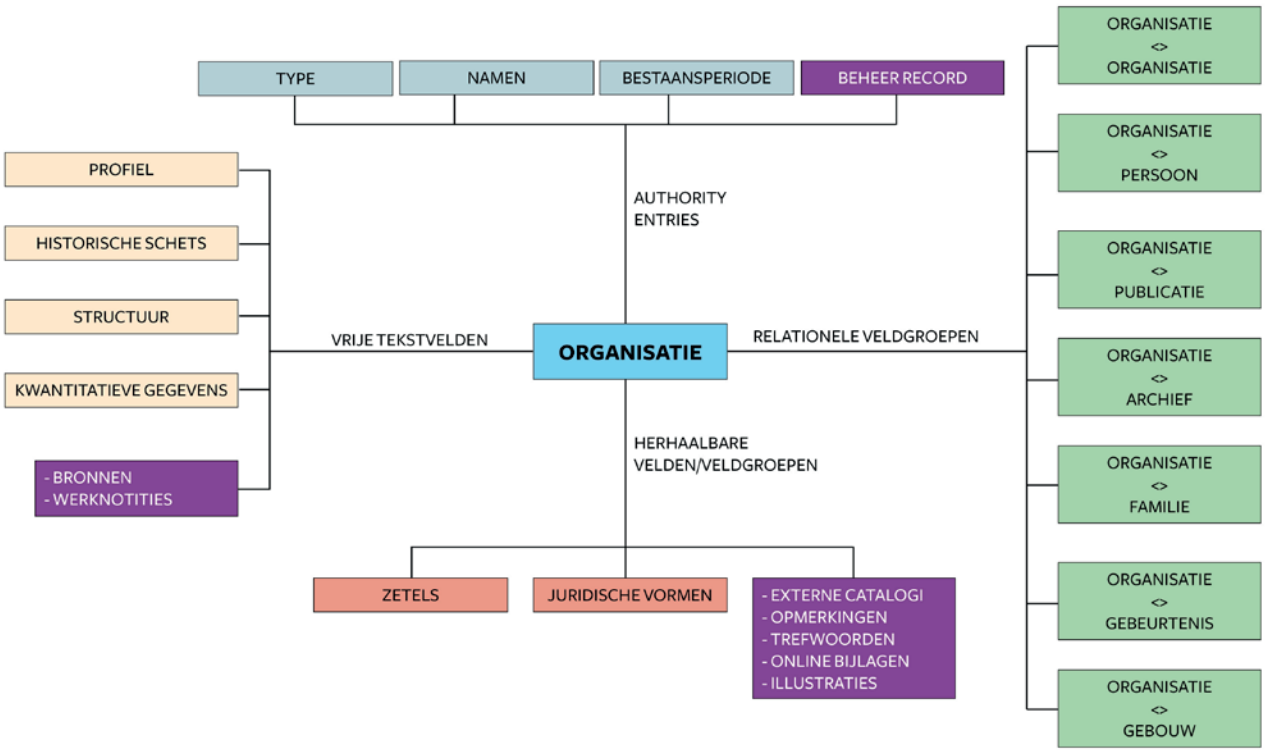

Schematische voorstelling van de structuur van een ODIS-organisatiesteekkaart.

Internationalisering en interconnectiviteit

Bij de ontwikkeling van een nieuwe ODIS-databank in 2009-2014 waren internationalisering en interconnectiviteit (dit wil zeggen 'verwevenheid' met andere databanken en catalogi) belangrijke krachtlijnen. Hoewel de inhoud van ODIS vooral is toegespitst op de geschiedenis van het Vlaamse/Belgische middenveld, heeft de databank thans ook een belangrijke internationale dimensie. ODIS is meertalig: het apparaat is beschikbaar in het Nederlands en in het Engels. Iedere steekkaart kan een Nederlandstalige en een Engelstalige variant hebben. Ook is de databank 'multicontextueel'. Sommige keuzelijsten (bijvoorbeeld van juridische vormen, eretekens of politieke organen) worden aangeboden voor meerdere Europese 'contexten'/landen. Begin 2017 is dat het geval voor België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Polen, Spanje en het Verenigd Koninkrijk. De geografische thesaurus van ODIS beslaat dan weer heel Europa.

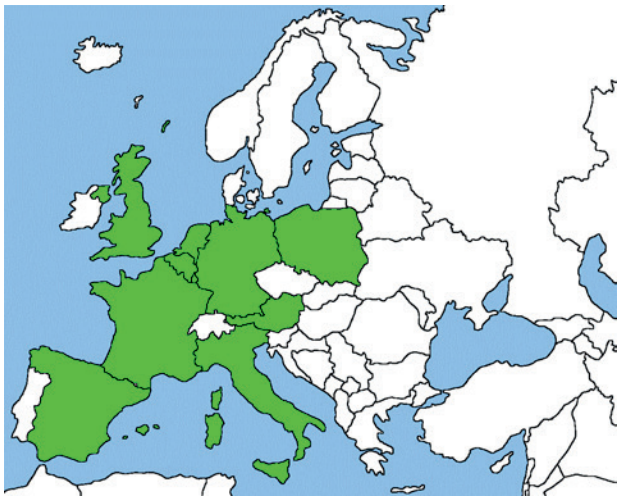

Landen waarvoor in ODIS contextuele keuzelijsten beschikbaar zijn (2017).

Die internationalisering van ODIS faciliteert enerzijds de invoer van gegevens over het buitenlandse middenveld en over internationale organisaties. De databank wordt dan ook ingeschakeld in internationale onderzoeks- en erfgoedprojecten. Anderzijds maakt het internationale karakter van het apparaat het mogelijk om informatie over het Vlaamse/Belgische middenveld en zijn erfgoed in internationaal perspectief te plaatsen en – mits een vertaalinspanning van de ODIS-partners – in het Engels aan te bieden aan een internationaal publiek.

ODIS wil zich ook uitdrukkelijk profileren als een informatieknooppunt in een breed netwerk van gegevensverzamelingen. Die interconnectiviteit omvat zowel koppelingen naar als vanuit de databank. Zo worden er vanuit de diverse catalogi en databanken van de ODIS-partners (bijvoorbeeld Lias of Limo), vanuit Erfgoedplus.be, vanuit de catalogus van de Koninklijke Bibliotheek van België of vanuit Wikipedia steeds meer links naar ODIS gelegd. Dat kan gebeuren via plug-ins, maar ook via de persistente URL's die bovenaan de ODIS-steekkaarten terug te vinden zijn. Door die links te kopiëren en te plakken, kunnen in een handomdraai koppelingen gelegd worden. De gebruikers van pakweg een bibliotheekcatalogus of een erfgoeddatabank kunnen zo vlot naar ODIS geleid worden. Daar vinden ze bijvoorbeeld achtergrondinformatie over de auteur van een publicatie of de maker van een kunstwerk. Auteurs en kunstenaars met dezelfde naam kunnen op die manier ook duidelijk onderscheiden worden.

Omgekeerd kunnen er in ODIS gemakkelijk duurzame verbindingen worden gelegd naar andere databanken en catalogi. Zo kan iedere steekkaart gelinkt worden aan publicaties van of over de betrokken organisatie, persoon, enzovoort in bibliotheekcatalogi. Vanuit de archiefbeschrijvingssystemen van de partners stroomt basisinformatie over de door hen bewaarde archieven door naar ODIS. In de ODIS-archiefrecords kan men doorklikken naar de uitgebreidere informatie en inventarissen in die systemen. En ten slotte is er natuurlijk de mogelijkheid om gewoon weblinks op te nemen in steekkaarten. Op die manier wordt bijvoorbeeld een koppeling voorzien tussen de fiches van archiefvormers in ODIS en in Agrippa, de databank van het Antwerpse Letterenhuis.

Aan de slag met ODIS!

Zoals we al aangaven, is zo'n 43 procent van de ODIS-steekkaarten gepubliceerd in de publieks-catalogus van de databank. Je kan die vrijgegeven records onmiddellijk raadplegen via www.odis.be. Daarnaast kunnen specifieke pakketten steekkaarten ook bevraagd worden via zoekboxen op de websites van partners en projecten. Het gaat bijvoorbeeld om de steekkaarten rond architectuur en vormgeving (CVAa), parochiekerken (CRKC), de Belgische landbouwpers (CAG), de Antwerpse provincieraadsleden (ADVN, Amsab-ISG, KADOC-KU Leuven en Liberaal Archief), migrantenorganisaties en -erfgoed (Amsab-ISG en KADOC-KU Leuven) of

Vaticaanse archiefstukken over de Vlaamse/Belgische geschiedenis (KADOC-KU Leuven). Hieronder focussen we op de zoekmogelijkheden en functionaliteiten van de algemene publiekscatalogus en illustreren we in het bijzonder hoe ODIS gebruikt kan worden bij lokaal historisch onderzoek.

Eenvoudig zoeken en steekkaarten openen

Bij een eenvoudige zoekactie zoek je op de namen van organisaties, personen, families, gebeurtenissen en gebouwen en op de titels van publicaties en archieven. Je typt jouw zoektermen in de zoekbox linksboven op de ODIS-homepage. Daarbij kan je gebruikmaken van de booleaanse operatoren 'or' en 'not' (de operator 'and' wordt automatisch toegepast), van jokertekens (% voor meerdere karakters, _ voor één karakter) en van enkelvoudige accenten (om te zoeken op een exacte combinatie van zoektermen). Om je zoekactie te starten klik je op 'Eenvoudig'. Vervolgens krijg je de lijst met zoekresultaten te zien. Via de knoppen bovenaan kan je ervoor opteren om die lijst te beperken tot de steekkaarten uit bepaalde modules (bijvoorbeeld enkel organisaties of enkel personen en archieven). Het veldje 'Filter' laat toe om snel te controleren of een bepaalde term voorkomt in de resultatenlijst, terwijl een klik op de knop 'URL' een weblink genereert die je toelaat om dezelfde lijst achteraf opnieuw op te roepen.

Wanneer je op een zoekresultaat klikt, dan wordt het uitvoerformaat van de betrokken steekkaart geopend. Daarin wordt de in ODIS ingevoerde informatie overzichtelijk gepresenteerd. Heel wat gegevens vind je terug in tabellen, waarbij je zelf kan kiezen op basis van welke kolom je ze wil rangschikken. Indien een steekkaart verbonden is met andere ODIS-steekkaarten, dan kan je onmiddellijk doorklikken naar die fiches, mits ze vrijgegeven zijn (de onderlijnde links zijn doorklikbaar). Bovenaan ieder uitvoerformaat vind je een knop om terug te keren naar de resultatenlijst en een knop om de steekkaart af te drukken (wat ook toelaat om een pdf te creëren). Verder wordt de rechtstreekse url van de steekkaart vermeld. Zoals we al aangaven, kan je daarmee gemakkelijk links naar ODIS leggen. Onderaan iedere fiche vind je ten slotte een standaardverwijzing, die gebruikt kan worden om in publicaties te verwijzen naar ODIS. Wat het (her)gebruik van informatie uit de databank betreft, wijzen we er graag op dat de inhoud vrijgegeven is onder een Creative Commons-licentie. De gekozen licentie (CC BY-NC-SA) laat je toe om de inhoud van ODIS te hergebruiken voor niet-commerciële doeleinden. Je moet wel een bronvermelding opnemen en jouw werk onder dezelfde voorwaarden ter beschikking stellen.

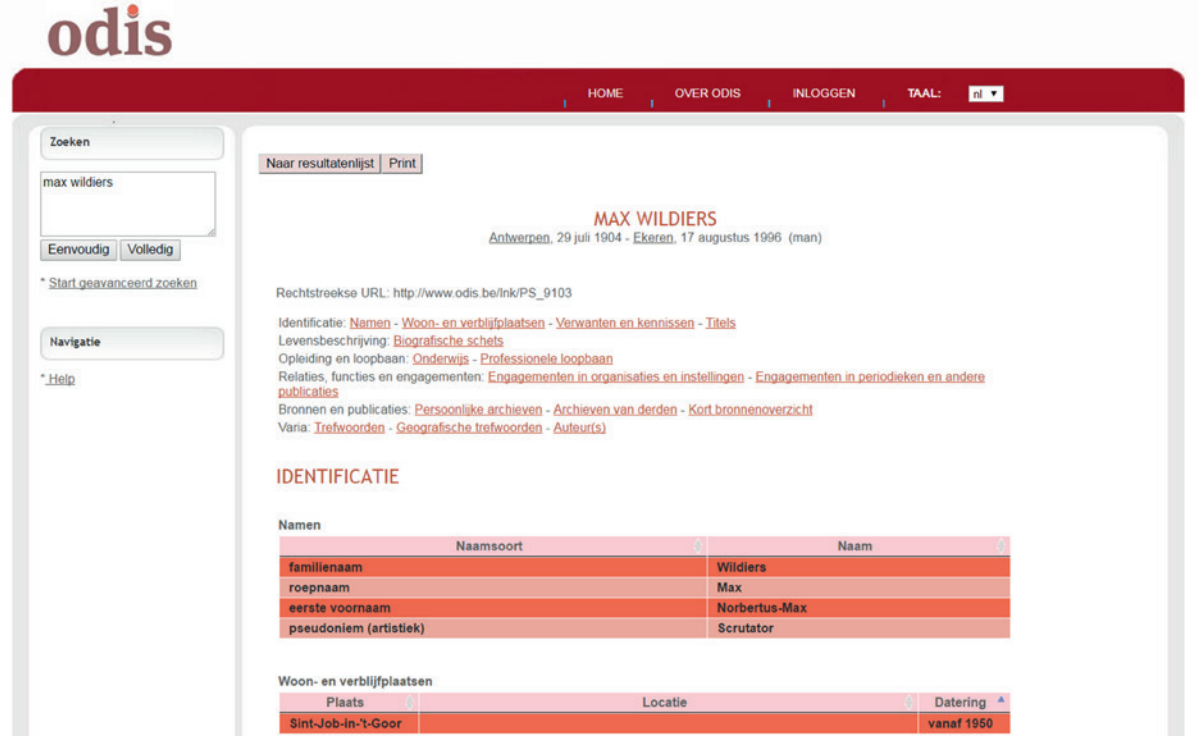

Het uitvoerformaat van een ODIS-steekkaart.

Als lokaal historisch onderzoeker kan je jouw zoektocht in ODIS bijvoorbeeld starten door een eenvoudige zoekactie te doen op de naam van je dorp of stad. De zoekresultaten zullen vaak erg divers zijn. Op de eerste plaats zal je wellicht steekkaarten van lokale organisaties terugvinden: plaatselijke partijafdelingen, afdelingen van sociale organisaties, religieuze instituten en parochies, (vrije) scholen, enzovoort. In de gebouwenmodule zijn er de steekkaarten van parochiekerken. Verder is de kans groot dat ODIS je eveneens op weg zet naar lokale tijdschriften en archieven. Op termijn zal trouwens ook de gebeurtenissenmodule heel wat informatie bevatten die relevant is voor lokaal historisch onderzoek. In het kader van het project 'Op handen gedragen' (CRKC, KADOC-KU Leuven en LECA), dat gericht is op processies en hun erfgoed, zal in de loop van 2017 namelijk een repertorium van processies in Vlaanderen en Brussel gepubliceerd worden in ODIS.

Een eenvoudige zoekactie op plaatsnaam zal natuurlijk geen relevante persoonsrecords opleveren. Om op zoek te gaan naar biografische informatie, bijvoorbeeld in de context van genealogisch of prosopografisch onderzoek, is een eenvoudige zoekactie op familienaam en/of voornaam de aangewezen strategie.

Volledig zoeken

Het is in ODIS ook mogelijk om de volledige inhoud van steekkaarten te doorzoeken. Zo een volledige zoekactie ('full text') verloopt op dezelfde manier als de eenvoudige tegenhanger. Het enige verschil is dat je op de knop 'Volledig' moet klikken.

Dat levert natuurlijk meer resultaten op dan een eenvoudige zoekactie. Je zal dit merken wanneer je een dergelijke zoekactie doet met de naam van jouw dorp of stad als zoekterm. De resultatenlijst omvat nu alle steekkaarten waarin de betrokken plaatsnaam voorkomt. Op die manier kan je wellicht heel wat extra informatie terugvinden en soms verrassende ontdekkingen doen, bijvoorbeeld over een organisatie die ooit gevestigd was in je straat, een ietwat vergeten senator die in je gemeente geboren werd of een dossier in het Vaticaans archief dat stukken over je woonplaats bevat.

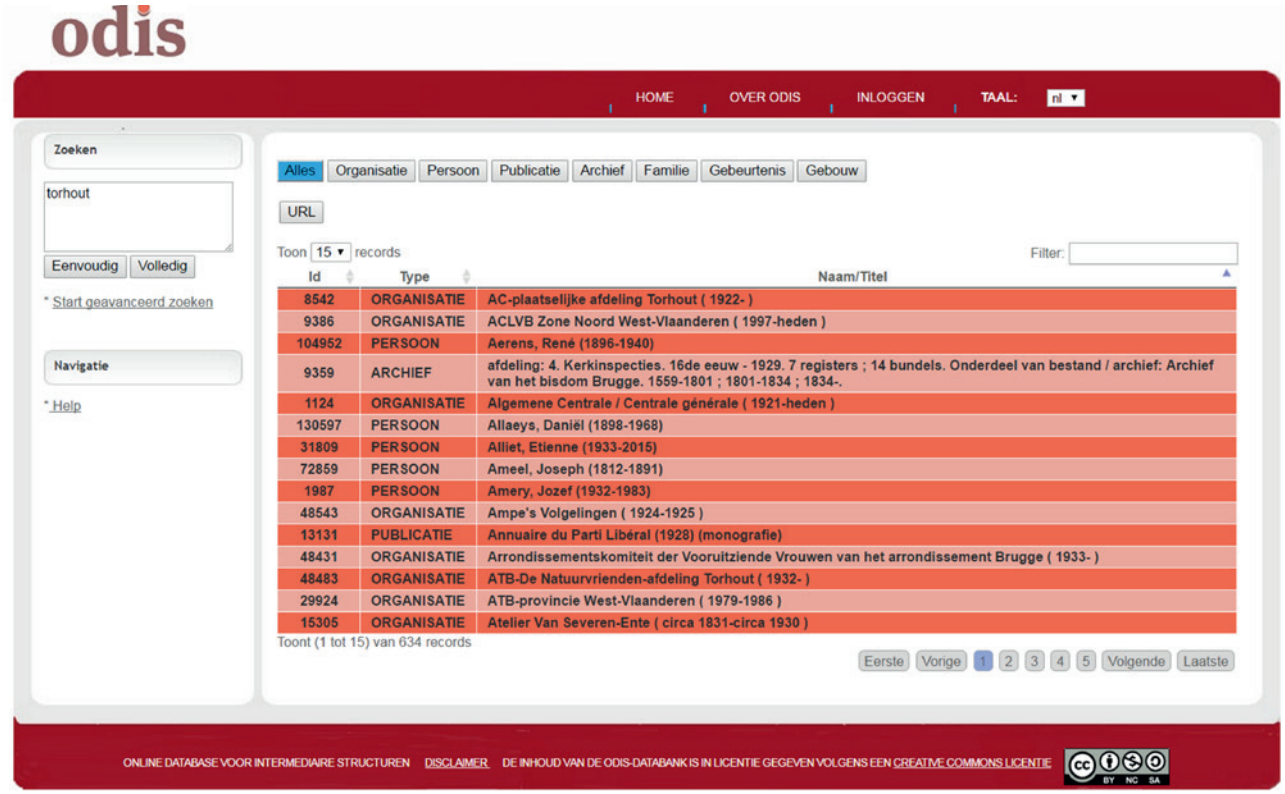

Een ODIS-resultatenlijst na een volledige zoekactie (zoekterm 'Torhout').

Het combineren van zoektermen maakt ook eenvoudige analyses van de ODIS-inhoud mogelijk. Zo ben je misschien op zoek naar de burgemeesters van een bepaalde gemeente? Een volledige zoekactie met als zoekterm 'burgemeester', aangevuld met de plaatsnaam, kan je hier op het juiste spoor zetten. Je zal wel alle gevonden steekkaarten moeten openen om na te gaan welke van de gevonden personen effectief burgemeester van de betrokken plaats waren. Bij een lange resultatenlijst is dat niet de meest aangewezen strategie. Daar biedt het geavanceerd zoeken een beter alternatief.

Geavanceerd zoeken

Voor complexere zoekacties en analyses van de ODIS-inhoud staat het geavanceerd zoeken tot je beschikking. Daarbij wordt vooral gebruik gemaakt van gegevens die gesystematiseerd werden ingevoerd in de databank, op basis van de aangeboden keuzelijsten/thesauri. Om een geavanceerde zoekactie te starten, klik je op 'Start geavanceerd zoeken', onder de zoekbox linksboven op de homepage. Vervolgens kies je in de keuzelijst 'Rubrieken' in welke module je wil zoeken. Daarna selecteer je de parameters waarop je wil zoeken. Je kan parameters combineren, met de booleaanse operatoren 'and', 'or' en 'not'. Voor iedere parameter voeg je de gewenste zoektermen toe, waarna je op 'Start geavanceerd zoeken' klikt. De resultatenlijst verschijnt. Een gedetailleerde toelichting bij het geavanceerd zoeken is beschikbaar via de knop 'Help' (linkermenu).

Het geavanceerd zoeken biedt ongetwijfeld heel wat mogelijkheden voor jouw lokaal historisch onderzoek. Zo kan je bijvoorbeeld op zoek gaan naar organisaties met een specifieke juridische vorm die ooit in jouw gemeente gevestigd waren, naar alle personen die er geboren werden, in de Kamer van Volksvertegenwoordigers zetelden én studeerden aan een bepaalde universiteit of naar parochiekerken in een bepaalde stijl van de hand van een bepaalde architect. Je kan daarbij naar hartenlust zoekparameters combineren.

De geavanceerde zoekfuncties maken ODIS tot een krachtige *digital humanities research tool*. De kwaliteit van de uitgevoerde analyses hangt natuurlijk samen met die van de onderliggende gegevensreeksen. Daarom besteden de ODIS-partners veel aandacht aan de systematische uitbouw van evenwichtige, zo volledig mogelijke datareeksen. Voorbeelden zijn de invoer van het necrologium van Vlaamse Brusselaars door AMVB, van socialistische gemeenteraadsleden door Amsab-ISG of van Leuvense professoren door het Universiteitsarchief KU Leuven, de uitbouw van gegevensreeksen over personen met een Heldenhuldezerkje door ADVN en de ontwikkeling van een repertorium van protestantse en evangelische kerken door Evadoc. Ook zijn er de geactualiseerde archievenoverzichten en periodiekenrepertoria van de ODIS-partners, die je snel op het spoor zetten van de tijdschriften, collecties en archieven die relevant zijn voor je onderzoek. Een andere belangrijke invoerlijn, die door KADOC-KU Leuven en partners gerealiseerd wordt, is het biografisch repertorium van de Vlaamse clerus en religieuzen in de negentiende en twintigste eeuw. Dat behelst de systematische invoer in ODIS van priesters en van leden van religieuze instituten, gaande van grote orden tot kleine congregaties. De steekkaarten over overleden priesters en religieuzen worden na afwerking en validatie gepubliceerd in de publiekscatalogus.

Dankzij de koppeling van geografische coördinaten aan de geografische thesaurus en de implementatie van GIS-software in ODIS, is het ook mogelijk om de resultaten van geavanceerde zoekacties met een geografische parameter ruimtelijk te representeren. Eindresultaat is dan bijvoorbeeld een kaart die in een oogopslag toont in welke West-Vlaamse gemeenten zich gebouwen van een bepaalde architect bevinden, in welke Vlaamse arrondissementen het meeste coöperatieve vennootschappen gevestigd waren, waar in Limburg het meeste Kamerleden geboren werden, enzovoort. Momenteel kan je voor dergelijke zoekacties contact opnemen met de ODIS-helpdesk. Op termijn zal je ook zelf aan de slag kunnen gaan.

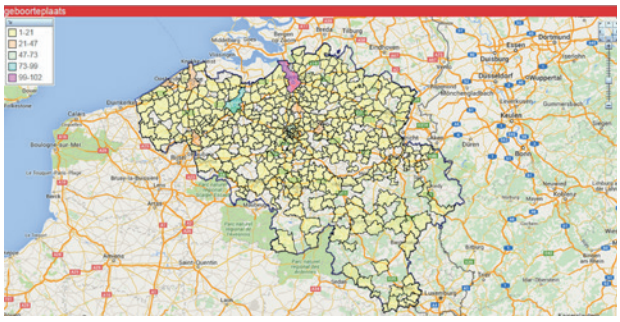

Geografische representatie van een geavanceerde zoekactie in ODIS: geboorteplaatsen van leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, gemeenteniveau.

Een ‘work in progress’

Zoals we hierboven aantoonden, biedt de ODIS-databank een rijke en diverse inhoud. Meer dan 90.000 steekkaarten kunnen eenvoudig geraadpleegd worden via de publiekscatalogus. Je kan daar op verschillende manieren op zoek gaan naar informatie en zal beslist heel wat gegevens terugvinden die nuttig zijn voor jouw lokaal historisch onderzoek.

Natuurlijk is ODIS nooit af. Het aantal steekkaarten neemt dag na dag toe – in 2016 werden meer dan 6.000 nieuwe records toegevoegd – en voortdurend worden er fiches aangevuld, geactualiseerd en gepubliceerd. Vanzelfsprekend stellen we feedback van de ODIS-gebruikers daarbij bijzonder op prijs. Ken je gegevensreeksen die een interessante aanvulling voor de databank zouden zijn? Heb je aanvullingen of suggesties bij een specifieke steekkaart die je raadpleegde? Vind je bepaalde informatie waarnaar je op zoek bent niet onmiddellijk terug? Heb je andere vragen, opmerkingen, suggesties? Neem dan zeker contact op met de ODIS-helpdesk, via info@odis.be!

Joris Colla en Peter Heyrman
KADOC-KU Leuven / ODIS

VOETNOTEN

1 -ISAAR(CPR): Internationale Norm voor Archivistische Geautoriseerde Beschrijvingen van Organisaties, Personen en Families. Zie http://www.ica.org/sites/default/files/CBPS_Guidelines_ISAAR_Second-edition_NL.pdf.
- Docomomo: International Committee for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement. Zie http://www.docomomo.com.
- ISAD(G): Algemene Internationale Norm voor Archivistisch Beschrijven. Zie http://www.ica.org/sites/default/files/CBPS_2000_Guidelines_ISAD%28G%29_Second-edition_DUTCH.pdf.
- ISBD: International Standard Bibliographic Description. Zie http://www.ifla.org/publications/ifla-series-on-bibliographic-control-44?og=8708.
- ISDIAH: International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings. Zie http://www.ica.org/sites/default/files/CBPS_2008_Guidelines_ISDIAH_First-edition_EN.pdf.